

Toponimija otoka Vrgade

V. Skračić (ur.), Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja
Sveučilišta u Zadru, 2009.

Suradnici: Slobodan Čače, Josip Faričić, Ante Jurić, Damir Magaš, Vladimir
Skračić, Sofija Sorić, Nataša Šprljan i Nikola Vuletić

Vrgada, jedan od najmanjih naseljenih hrvatskih otoka, koji pripada unutrašnjem, tj. ugljansko-pašmanskome nizu zadarskih otoka, već je zauzela važno mjesto u hrvatskome jezikoslovlju ponajviše zahvaljujući djelovanju jezikoslovca Vrgadina Blaža Jurišića. Rezultati njegovih onomastičkih i dijalektoloških istraživanja nezaobilazan su priručnik svakomu tko se bavi onomastikom, osobito otočnom toponomastikom, i dijalektologijom, a njegov *Rječnik govora otoka Vrgade* jedan je od najboljih ne samo čakavskih već svih hrvatskih dijalektnih rječnika.

No time nije nestalo znanstveno zanimanje za Vrgadu. Skupina znanstvenika sa Sveučilišta u Zadru, u kojoj su Slobodan Čače, Josip Faričić, Ante Jurić, Damir Magaš, Vladimir Skračić, Sofija Sorić, Nataša Šprljan i Nikola Vuletić, nastavila je Jurišićev onomastički rad te u monografiji *Toponimija otoka Vrgade* dala temeljit suvremeni toponomastički opis Vrgade. Riječ je o trećoj knjizi u nizu *Centra za jadranska onomastička istraživanja* koji je započet *Toponimijom otoka Pašmana*, a nastavljen *Toponimijom otoka Ugljana*.

ONOMASTIČKI AMBIJENT OTOKA VRGADE (11–78)

Knjiga je podijeljena u dvije cjeline. U prvoj se prikazuje onomastički ambijent otoka Vrgade, tj. opisuju se njegova geografska obilježja, govori se o najstarijoj naseljenosti otoka i prvom spomenu njegova imena te spomenicima povijesnoga graditeljstva. Drugi dio knjige posvećen je samoj toponimiji – suvremenom stanju te jezičnim karakteristikama toponima. Onomastički ambijent otoka prikazuje se u trima studijama. U prvoj od njih, „Geografski ambijent oblikovanja i korištenja toponima na otoku Vrgadi“ (11–59), autori Josip Faričić i Damir Magaš daju širi geografski opis Vrgade. Naime, dosad je objavljen veći broj geografskih radova o otoku Vrgadi, no nije bilo sustavnih geografskih istraživanja. Ovo je prva temeljita i sveobuhvatna geografska studija u kojoj se opisuju prirodno-geografska obilježja otoka smještenog u samoj blizini Pašmanskoga kanala. Donose se najstariji poznati kartografski prikazi Vrgade, npr. Vesconteova portulanska karta Jadrana iz 1321. godine na kojoj je otok prikazan vrlo uopćeno, zatim potvrda prvoga spomena imena

Vrgade na karti Sjeverne Dalmacije J. Janssoniusa iz 1620. godine: *Vergada*. Prikazuju se geološka i geomorfološka te klimatska i hidrografska obilježja otoka Vrgade, a u vezi s tim i gospodarsko stanje u prošlosti i danas te suvremeni demografski razvitak.

U drugoj od triju studija u ovom dijelu monografije „Najstarija naseljenost otoka Vrgade i prvi spomen njegova imena“ (str. 61–68) Slobodan Čače iznosi pretpostavke da je Vrgada, kao otok s dobrim uvjetima za opstanak ljudskih zajednica, vjerojatno bila naseljena već u pretpovijesti, a arheološka nalazišta podno *Gradine* potvrđuju postojanje života u antici. Prema povijesnim potvrdama veće značenje otok dobiva pri kraju antike i na početku srednjeg vijeka.

Gradnja utvrde na Vrgadi vremenski se podudara s prvim spomenom imena otoka u *Kozmografiji* Anonima Ravenjanina. Sama *Kozmografija*, s obzirom na podatke koje sadržava, mogla je nastati prije 6. st. U njoj npr. nema spomena o nadiranju Slavena preko Dunava. U *Kozmografiji* se otoci opisanog svijeta prikazuju u posebnom odjeljku u V. knjizi, u kojoj se u 24. i 25. poglavlju govori o jadranskim otocima. Uz ostale istočnojadranske otoke spominje se i *Rubricatas* (*Cosmographia* 5, 24: 407). Otoci su u principu navedeni prema njihovu smještaju od juga (od Korčule) prema sjeveru, tj. do južne Istre. Nizovi imena koje donosi Ravenjanin zapravo su imena putnih postaja koja su bila ispisana duž crte koja obilježuje određenu morsku rutu. Čače u zaključku kaže kako je Vrgada, da bi do fortificiranja otočnog vrha došlo, određenu ulogu morala imati i prije gradnje utvrde te da je nekakvih karata moralo biti i ranije.

U studiji Sofije Sorić „Spomenici povijesnoga graditeljstva na otoku Vrgadi“ (69–78) saznajemo da su na otoku samo četiri stare povijesne građevine, no čak se dvije od njih ubrajaju među najvažnije primjere povijesnoga graditeljstva na zadarskom otočju. Riječ je o (1) Gradini, utvrđi iz vremena Justinijanove rekonkviste Jadrana, i (2) predromaničkoj crkvi sv. Andrije, najranijem kulturnom objektu na otoku. Ostala dva vrijedna spomenika povijesnoga graditeljstva jesu župna crkva Svetoga Trojstva iz 16. stoljeća te barokni ljetnikovac Damiani, (koji mještani nazivaju *Kontov plac*), sagrađen za vrijeme obitelji Klokočić, u čijem je najmu otok bio između 1573. i 1673. godine, a koji je 1682. prešao u nasljedni feud obitelji Damiani.

TOPONIMIJA OTOKA VRGADE (81–119)

U poglavlju “Suvremena građa” (81–97) A. Jurić, V. Skračić i N. Vuletić donose prikupljenu toponimiju otoka Vrgade i pripadajućeg arhipelaga. Zajedno s podacima iz Murtera prikupljeno je oko 150 toponima, koji imenuju približno 140 referenata. Iz Jurišičeve građe od prije pola stoljeća (67 toponima za Vrgadu i 20-ak za obližnje otočiće) nije identificirano samo 6 toponima: *Grbice, Jaglenac, Nožice, Podograde, Podubače i Zaglavičine*.

Građa je prema sektorskim kartama podijeljena u 2 skupine. Popis se donosi tako da su podatci razvrstani u stupce: 1. stupac nosi oznaku sektorske karte (VRA i VRB), 2. stupac – redni broj toponima na toj karti. U 3. stupcu navodi se toponimski lik s fonetsko-fonološkim vrijednostima potvrđenima na terenu sa svim i fonološkim i leksičkim varijantama. U 4. stupcu – opis referenta i citati ispitanika vezani uz referent. U usporedbi s prvim dvjema onomastičkim otočnim monografijama (*Toponimija otoka Pašmana* i *Toponimija otoka Ugljana*) novost je da postoje zvučni zapisi s terena koji su dostupni javnosti pa se uz opis referenata u zgradama donose precizni podatci o vremenu kad je pojedini dio teksta izgovoren kako bi se omogućila provjerljivost zapisa.

Nakon pregleda građe slijede toponomastičke karte i abecedno kazalo toponima. Prikaz suvremene vrgadinske toponimije završava njezinim jezičnim i semantičkim opisom te prilogom o povijesti imena otoka.

U studiji „Jezični i semantički opis vrgadinske toponimije“ (str. 99–110) A. Jurić i N. Šprljan na temelju onomastičko-dijalektoloških istraživanja daju opis suvremenoga govora Vrgade. U prošlosti je bilo rasprava o narječnoj pripadnosti vrgadinskoga govora. Prema Milanu Rešetaru Vrgadini su podrijetlom iz štokavskoga Šopota pokraj Benkovca pa je i govor u Vrgadi štokavski. Takvo stajalište ublažio je Aleksandar Belić tvrdeći da se u Vrgadi govori čakavsko-štokavski, no i takav identitet vrgadinskoga govora opovrgnula su istraživanja Blaža Jurišića koji je utvrdio da je govor na Vrgadi nepobitno čakavski, bez obzira na moguće doseljavanje štokavaca iz Šopota za turskih osvajanja.

A. Jurić i N. Šprljan, analizirajući najnovije jezično stanje na Vrgadi, utvrđuju da govor i danas ima nepobitan čakavski identitet koji se očituje u uporabi *zač* i *česov* (što su tragovi zamj. *ča*, premda se u nominativu upotrebljava zamjenica *što*), u jakoj čakavskoj vokalnosti te staroj čakavskoj akcentuaciji. Prema ostalim značajkama govor pripada južnočakavskomu dijalektu, dakle refleks jata je ikavski (s ponekim ekavizmom).

Autori uočavaju i nove razvojne crte u usporedbi s podacima iz Jurišičeva vremena:

- /r̥/ – u Jurišićevo doba još je bilo dvostrukosti, tj. ispred slogotvornog /r/ čulo se *e*, a danas se popratni vokal, i to *a*, čuva samo u 3 toponima: *Artič*, *Artina* i *Carkulâta*
- razlika između /č/ i /tʃ/ svedena je na minimum, no još uvijek ima fonološku vrijednost
- tendencija da se *ā* posve izjednači s *ō*
- duljenje kratkog nagl. *a* slabo je izraženo, no u Jurišićevo doba uopće nije potvrđeno (npr. *Ĵâvor*, *Drâžica*)
- *l > j* – danas izraženije nego u Jurišićevo doba
- gubljenje zanaglasne i povremeno čuvanje prednaglasne dužine.

Što se tiče jezičnoga podrijetla vrgadinskih toponima, autori su utvrdili da je toponimski leksik gotovo bez iznimke hrvatski. Jedina dva toponima preuzeta izravno iz nekog prethrvatskoga jezičnog sloja jesu nesnim *Vrgada* i oronim *Sudujam*. Svi su ostali toponimi neslavenskoga leksičkog podrijetla ušli najprije u hrvatski jezik kao apelativi, koji su se zatim toponimizirali. Romanskoga su podrijetla *Carkulata* i *Kokara*, no, prema riječima autora, teško je odrediti kada su, kroz koji jezik i s kojim značenjem ušli u toponimiju.

Ime susjednog otočića *Šipnate* (< lat. *siphonata) treći je naslijeđeni prethrvatski toponim.

Autori donose kratku sadržajnu klasifikaciju toponima u 7 skupina te zaključuju:

1. S obzirom na „gustoću“ toponima u unutrašnjosti otoka, ponajprije uz obradive površine i uzvisine, jasno je da su Vrgadini u prošlosti egzistencijalno bili usmjereni na unutrašnjost otoka, a manje na obalu.

2. Na Vrgadi ima dosta vode, ali malo hidronima, što je određena toponomastička pravilnost – imenuje se ono u prostoru što je razlikovno.

U svojoj svestranoj toponomastičkoj analizi autori donose i sadržajno-formalnu podjelu toponomastičkoga leksika na:

- a) naslijeđeni slavenski leksik – apelativi: *Kutine*, *Kvasilo*...
- b) hrvatske apelative romanskoga podrijetla, npr. *Cimitar*, *Fortica* i
- c) romanizme očuvane jedino u toponimiji: *Obun*, *Carkulata*, *Šipnata*, *Vrgada*.

U posljednoj studiji u monografiji „Od Lubrikate do Lapkata i Vrgade: jezična povijest Dalmacije kroz imena jednog otoka“ (111–116) Nikola Vuletić utvrđuje da je današnje ime otoka *Vrgada* mletačka preoblika dalmatskoga primljena u čakavski. Prije toga je dugo vremena u uporabi bilo ime *Lapkât* (po Skoku sve do 17. st.), što je izravni hrv. nastavljač dalmatskog oblika. Oba se imena izvode od < Rubricata ‘crvena’, što je motivirano izgledom otoka. Naime

na strani otoka okrenutoj kopnu uočljivi su strmci od tvrde crvenkaste zemlje.

Otok Vrgada dosad je bio onomastički istraživani. Stoga je posao na ovoj knjizi bio olakšan, ali u isto vrijeme i otežan. Autori su imali velikoga prethodnika od koga su mnogo toga baštinili, no trebalo je provjeriti jesu li svi toponimi zabilježeni u Jurišićevo doba i danas živi, jesu li se promijenile njihove fonetske i fonološke vrijednosti. Svakako treba naglasiti da su današnji istraživači u mnogo nepovoljnijem položaju i zato što je danas teže naći dobre ispitanike u dijalektološkom i onomastičkom smislu. Prije pola stoljeća na Vrgadi je živjelo više stalnih stanovnika, koji su bili savršeni govornici svojega tada još čistoga vrgadinskoga govora. Danas se u govoru Vrgadina mogu čuti, kako potvrđuju podaci u studiji A. Jurića i N. Šprljan, i kratkouzlazni i dugouzlazni štokavski naglasci, a to, mislim, dobro ilustrira što se s vrgadinskim govorom događa.

Toponimija otoka Vrgade nastala je zajedničkim radom skupine povjesničara, geografa i jezikoslovaca koja je u najboljem smislu nastavila rad hrvatskoga velikog jezikoslovca, dijalektologa i onomastičara Blaža Jurišića. Usustavljeno predstavljanje građe te kvalitetni kartografski prikazi vrgadinske toponimije čine ovu knjigu i vizualno privlačnom. Na kraju čestitka svim autorima na njihovu doprinosu u stvaranju ove vrijedne knjige.

Ankica Čilaš Šimpraga